

УДК 330.342.146:338.23

Череп А.В.,
д.е.н., професор,
завідувач кафедри фінансів і кредиту
Запорізький національний університет
Лисенко О.А.,
к.ф.-м.н., доцент кафедри менеджменту

Національного університету харчових технологій
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УКРАЇНІ
ЯК ФАКТОР СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Постановка проблеми. Згідно державної соціальної політики, нова концепція якої розроблена на період до 2015 року, в Україні необхідно створити сучасне суспільство, яке повинно ефективно інтегруватися у світове співтовариство і відповідати рівню розвинутих країн світу. Одним з основних положень нової концепції є включення соціальних процесів у механізми економічного зростання, що є необхідною умовою підвищення зацікавленості працівників у високопродуктивній праці та зростання доходів різних категорій населення [1]. Виконання основних положень зазначеної концепції згідно принципів стабільного економічного розвитку держави є важливою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням стабільного розвитку України в розрізі соціальної політики присвячені багато робіт як вітчизняних так і зарубіжних науковців. Так, О. Іванова, Спікер П. [2], Шевчук П. та Яременко О. [3] аналізують теоретичні аспекти соціальної політики, Лібанова Е. досліджує ринок праці та питання соціального захисту населення [4], Полозенко Д.В. розглядає проблеми розвитку соціальної сфери в умовах економічного зростання України, Ільяшенко В.А. [5], Ткаченко Н.М. досліджують питання виконання державної соціальної політики, Данилишин Б. [6] розглядає аспекти соціальної політики в якості основи сталого розвитку країни. Але в умовах сучасного економічного розвитку, як регіонів так і України в цілому, виникає потреба в постійному моніторингу виконання основних положень соціальної політики держави.

Постановка завдання. Дослідити сучасний стан заробітної плати та темпи зростання сфери соціального сектору України в контексті стійкого розвитку держави.

Виклад основного матеріалу досліджень. Як зазначає С.М. Смирнов, соціальна політика в широкому змісті слова охоплює рішення та заходи, що зачіпають усі сторони життя членів суспільства, включаючи розробку та використання мінімального споживчого бюджету (прожиткового мінімуму), механізму соціального захисту населення від інфляції, а також його забезпечення товарами, житлом та послугами соціальної інфраструктури, робочими місцями, необхідними грошовими доходами, сприятливими екологічними умовами тощо [7]. При цьому, соціальна політика повинна виходити з того матеріального потенціалу економічної системи, який вона має, тобто дані сфери повинні бути збалансовані, інакше підвищується ризик виникнення кризових ситуацій.

Зазначимо, що в країні ще залишаються невирішеними проблеми відносно низького рівня реальних грошових доходів, реальної заробітної плати, пенсій і державних мінімальних соціальних гарантій. Тому головною метою соціальної політики в довгостроковій перспективі є забезпечення стійкого зростання рівня і якості життя населення в контексті сталого розвитку держави.

В сучасних умовах розвитку держава регулює розмір мінімальної заробітної плати, який в Україні ще донедавна відрізнявся від прожиткового мінімуму. Так, до 2009 р. прожитковий мінімум був вищий за розмір мінімальної заробітної плати, причому різниця складала у 2007 р. – 23,5%, а у 2008 р. – 10,6%.

Як зазначено в [8], прожитковий мінімум є статистичною величиною, яка від

ображає вартість "виживання" в тому або іншому регіоні. На початку 2012 р. прожитковий мінімум по Україні складав 1073 грн., що відповідає 134 дол. США за курсом НБУ. В свою чергу середній прожитковий мінімум по Росії складав 6287 рублів на місяць на людину або 195 дол. США за курсом ЦБ РФ. При цьому, в різних регіонах Росії прожитковий мінімум коливався від 4593 рублів або 143 дол. США в Тамбовській області до 12584 рублів або 391 дол. США на Камчатці [9]. Як бачимо в Україні прожитковий мінімум нижче аніж в Росії для будь-якого регіону.

В західних країнах термін "мінімальна зарплата" трактується як деяка соціальна гарантія населенню, проте в таких країнах як Швеція і Фінляндія мінімальні зарплати відсутні. За даними Євростату і різних органів влади європейських держав створено рейтинг країн Європи шляхом ранжирування країн за щомісячним мінімальним рівнем заробітних плат станом на 01.01.2012 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг країн Європи за розміром мінімальної заробітної плати

Місце	Країна	Мінімальна зарплата на 01.01.2012 р., в дол. США	Зміна зарплати відносно 2006 р., %	Відношення річної зарплати до ВВП на душу населення, %
1	Люксембург	2331,03	26,42	37,1
2	Ірландія	1892,27	19,31	65,1
3	Нідерланди	1872,85	18,91	60,4
4	Бельгія	1868,97	23,50	68,6
5	Франція	1809,43	17,64	68,7
6	Великобританія	1555,75	5,61	53,4
7	Греція	1135,10	30,40	52,9
8	Словенія	987,55	57,41	45,8
9	Іспанія	968,14	25,13	43,2
10	Мальта	880,12	22,84	46
11	Португалія	732,57	32,73	41,8
12	Туреччина	469,83	44,83	45,4
13	Польща	434,88	59,96	31,5
14	Словаччина	423,24	91,78	24,6
15	Чехія	401,23	17,15	22,7
16	Угорщина	383,11	41,60	26,8
17	Естонія	375,35	59,64	25,8
18	Латвія	346,87	118,77	33,5
19	Литва	300,28	40,94	23,1
20	Румунія	209,68	84,98	22,8
21	Болгарія	178,61	78,00	16,4
22	Росія	143,84	264,99	12,5
23	Україна	133,47	88,03	21,5
24	Білорусь	117,24	67,28	10,6
25	Казахстан	116,94	65,98	10,4
26	Азербайджан	108,10	184,30	12,9
27	Молдова	95,40	561,50	37,1
28	Вірменія	86,80	135,30	20,4
	Середнє	727,09	81,60	35,04
	США (довідково)	1256,77	45,96	31,6
	Китай (довідково)	179,6		28,7

Джерело: розраховано авторами на основі даних РІА-Аналітика, Євростат, МВФ, моніторингу офіційних документів країн

Як показують дані табл. 1 лідерами рейтингу є Люксембург, а також Ірландія, Нідерланди і Бельгія, проте з великим відривом від першого місця. Замикає п'ятірку Франція, яка разом з Нідерландами надає досить високі соціальні гарантії у вигляді мінімального рівня заробітної плати. Загалом країни ЄС в рейтингу розташувалися у верхній його частині, а колишні республіки СРСР починаючи з Росії, Україна йде другою після неї, замикають рейтинг. Останнє місце рейтингу європейських країн займає Вірменія разом з Молдовою та Азербайджаном, в яких мінімальна заробітна плата коливається в районі 100 дол. США.

Україна займає в рейтингу європейських країн 23 місце з 28 (в липні 2011 р. була на 25 місці), випереджаючи крім зазначених країн ще Казахстан та Білорусь і маючи мінімальну заробітну плату в 5,4 рази меншу ніж в середньому по Європі.

В цілому за темпами зростання мінімальних зарплат за останні 5 років Україна займає 7 місце в Європі, маючи сусідами за рейтингом такі країни як Словаччина та Румунія і поступаючись таким державам, як Республіка Молдова (1 місце, темпи зростання склали більше ніж у 6,6 разів), Російській Федерації, де мінімальна заробітна плата збільшилася в 3,6 рази. Третє місце за темпами зростання займає Азербайджан, де збільшення складо практично у два рази.

У Західній Європі мінімальні заробітні плати за останні 5 років також зросли, але дещо повільніше. Найнижче зростання спостерігалось у Великобританії - тільки 5,61%, за нею йде Чехія (17,15%), Франція (17,64%) та Нідерланди (18,91%).

Також дані табл. 1 дозволяють проаналізувати такий показник як відношення річної мінімальної заробітної плати в країні до обсягу ВВП з урахуванням паритету купівельної спроможності на душу населення (за даними МВФ у 2010 році). Найбільше співвідношення річної мінімальної заробітної плати до ВВП на душу населення у Франції – 68,7%, наступними за рейтингом є Бельгія і Ірландія (68,6% і 65,1%). У трійці країн з найнижчим показником Казахстан (10,4%), Республіка Білорусь (10,6%) і Росія (12,5%). Україна за даним показником займає 23 місце, що трохи вище ніж за рівнем мінімальної заробітної плати, поступається Чехії (21,5%) та випереджає Вірменію (20,4%).

Кожну працюючу людину, незалежно від місця роботи і країни проживання, завжди турбував свій матеріальний статус, який підтримується відповідною оплатою її праці. Проаналізуємо такий показник, як середня заробітна плата по країні, що дозволяє визначити вартість праці і доходи звичайних громадян. Розглянемо середню зарплату декількох країн СНД і країн світу в 2012 році (табл. 2).

Таблиця 2

Середня заробітна плата в країнах світу в 2012 році, дол. США

№ п/п	Країни світу	Середньомісячна зарплата
1	Російська Федерація	760
2	Казахстан	600
3	Азербайджан	450
4	Україна	350
5	Вірменія	330
6	Молдова	300
7	Киргизстан	220
8	Білорусь	210
9	Таджикистан	100
10	Німеччина	3900
11	Швеція	3400
12	Італія	3000
13	Іспанія	2800
14	Греція	2600
15	Польща	1700

Продовж. табл. 2

16	Румунія	1100
17	Болгарія	900
18	США	4100
19	Японія	3600

Джерело: [10]

Як видно з табл. 2, Росія залишається країною з найвищою середньою заробітною платою серед країн СНД, на другому місці знаходиться Казахстан, на третьому Азербайджан і тільки четвертою йде Україна, найменша середня зарплата в Таджикистані. Стосовно країн Європи, то тут лідирують скандинавські країни і Німеччина, в яких заробітна плата трохи нижча, ніж в США. У країнах східної Європи найбільша заробітна плата в Чехії і Польщі.

Стратегія держави щодо реалізації цілей соціальної політики згідно принципів сталого розвитку країни спрямована на послідовне підвищення грошових доходів населення і заробітної плати, як найважливішого показника рівня життя населення, а також може виступати в якості чинника економічного зростання і розширення внутрішнього споживчого попиту. У докризовий період (табл. 3) середня і мінімальна зарплати, а також ВВП мали єдині темпи зростання порівняно з 2007 р., при цьому прожитковий мінімум зріс тільки на 17%, що свідчить про стабілізацію економіки та соціальних заходів держави щодо забезпечення заробітною платою.

Таблиця 3

Темпи приросту (наступний рік до попереднього, 2007 – 100%), %

Показники	2008	2009	2010	2011	I пів. 2012
Середня заробітна плата	133,68	105,54	117,47	117,6	110,79
Прожитковий мінімум	117,78	111,21	123,92	108,89	112,95
Мінімальна зарплата	131,52	122,98	123,92	108,89	112,95
ВВП	131,54	96,34	118,53	121,62	–

Джерело : розраховано авторами на основі [11, 12]

У 2009-2010 рр. у зв'язку із кризою здійснювалася політика прискореного зростання доходів і заробітної плати. При падінні у 2009 р. ВВП на 3,66% середня заробітна плата зросла на 5%, а прожитковий мінімум на 11% і мінімальна зарплата на 22%. У 2010 р. зростання ВВП склало 18%, практична на стільки ж зросла середня заробітна плата (17,5%), а прожитковий мінімум і мінімальна заробітна плата на 23%. Проте, не зважаючи на позитивну динаміку останніх років, рівень доходів населення і середньої заробітної плати залишається низьким порівняно з розглянутими вище економічно розвиненими країнами.

Розглянемо динаміку середньомісячної заробітної плати в Україні за видами економічної діяльності (табл. 4).

Як показують дані табл. 4, середня заробітна плата у промисловості, не зважаючи на кризові наслідки, мала тенденцію до зростання і перевищувала рівень середньої зарплати по Україні. Темпи зростання за останні 6 років спостерігалися такі: у 2008 р. у порівнянні з 2007 р. збільшення склало 29,8%, у 2009 р. порівняно з 2008 р. – 5%, у 2010 р. порівняно з 2009 р. – 21,8%, у 2011 р. порівняно з 2010 р. – 20,9%, а у I пів. 2012 р. порівняно з 2011 р. – тільки 8%. Це свідчить про те, що процеси стабілізації економіки в державі призвели до стабілізації і соціальної сфери, зокрема, в області заробітної плати. Найбільший рівень середньої заробітної плати спостерігався в області фінансової діяльності, який більш ніж у два рази перевищує середню заробітну плату по Україні. Найнижчий рівень заробітної плати спостерігався у сільському господарстві, який спочатку був у два рази нижчий за середній рівень заробітної плати по Україні, а починаючи з 2009 р. рівень почав наближатися до середнього по Україні і у I півріччі 2012 р. відрізнявся вже тільки на

половину. Це можна пояснити з одного боку стабільністю у фінансовому секторі, а з іншого боку розвитком соціальної політики у сільському господарстві.

Таблиця 4

Динаміка середньомісячної заробітної плати в Україні за видами економічної діяльності у 2000, 2007-І пів. 2012 рр., грн.

Види економічної діяльності	2000	2007	2008	2009	2010	2011	I пів. 2012
Усього	230	1351	1806	1906	2239	2633	2917
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	111	733	1076	1206	1430	1800	1896
Промисловість	302	1554	2017	2117	2580	3120	3370
Будівництво	260	1486	1832	1511	1754	2251	2341
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових приладів та предметів особистого вжитку	226	1145	1514	1565	1874	2339	2662
Діяльність транспорту та зв'язку	336	1670	2207	2409	2726	3138	3390
Фінансова діяльність	560	2770	3747	4038	4601	5340	5873
Державне управління	335	1852	2581	2513	2747	3053	3137
Освіта	156	1060	1448	1611	1889	2081	2481
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	138	871	1177	1307	1631	1778	2093

Джерело : [12]

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведені дослідження тенденцій заробітної плати в Україні у порівнянні з іншими країнами показали, що в умовах стійкого розвитку держави необхідно і в соціальній сфері, зокрема в області оплати праці, по-перше, забезпечити її зростання до рівня, що відповідає сучасним вимогам відтворення робочої сили; по-друге, сформувані ринкові механізми, які дозволяють регулювати оплату праці, що в свою чергу дозволить стимулювати продуктивність праці і, як наслідок, підвищити ефективність виробництва; по-третє, відрегулювати в заробітній платі міжгалузеві відмінності, підвищивши її рівень в сільському господарстві і соціально-культурних галузях. Також, відповідно до темпів зростання ВВП необхідно збільшити реальні грошові доходи, при цьому зростання реальної заробітної плати повинно відповідати зростанню продуктивності праці в умовах зниження чисельності зайнятих економічною діяльністю.

Враховуючи, що мінімальна заробітна плата є мінімальним соціальним стандартом в області оплати праці, то по відношенню до середньої вона повинна відповідати загальноприйнятим параметрам, які існують в економічно розвинених країнах і складати не менше третини.

Бібліографічний список

1. Основні напрями соціальної політики на період до 2015 року / [Під кер. акад. НАН України Амоши О.І., зав. від. Новікова О.Ф.]. – Донецьк, 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://do.gendocs.ru/docs/index-115300.html>.
2. Спікер П. Соціальна політика. Теми та підходи: / П. Спікер ; [пер. з англ.]. – К. : Фенікс, 2000. – 400 с.
3. Яременко О.О. Соціальна політика: теоретико-методичні основи дослідження процесів формування та ефективності реалізації: Статті. Виступи. Інтерв'ю : [монографія]/ О.О. Яременко. – К. : Ін-т екон. та прогностув. НАН України, 2006. – 480 с.

4. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист: [навч. посіб.] / Е. Лібанова, О. Палій. – К. : Основи, 2004. – 491 с.
5. Ільяшенко В.А. Формування державної соціальної політики в Україні / В.А. Ільяшенко // Держава та регіони. – 2010. – № 1. – С. 192–197. – (Серія: Державне управління).
6. Данилишин Б. Соціальна безпека – підґрунтя сталого розвитку / Б. Данилишин, В. Куценко // Вісник НАН України. – 2010. – №1. – С. 20-28.
7. Смирнов С.Н. Социальная политика / С.Н. Смирнов, Т.Ю. Сидорина. – М. : ГУ ВШЭ, 2004. – 432 с.
8. Основи економічної теорії : [підручник] / [за ред. Ю.В. Ніколенко]. – [3-тє вид.] – К. : ЦУЛ, 2003. – 540 с.
9. Что такое и чему равен прожиточный минимум в России // **Mojaraplata.ru**. – Июль 2012. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.mojaraplata.ru/main/prozhitochnyj-minimum>
10. Средняя зарплата в России и других странах мира в 2012 году // Деловая жизнь. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://business-life.ru/rabota/zarplata/zarplatavmire2012.html>.
11. Україна в цифрах у 2011 році : статистичний збірник / [за ред. Осауленко О.Г.; Відп. за вип. О.Е. Остапчук]. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 250 с.
12. Праця України у 2011 році : статистичний збірник / [Відп. за вип. І.В. Сенік]. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 343 с.

АНОТАЦІЯ

Досліджено динаміку мінімальної і середньої заробітної плати, прожиткового мінімуму та їх взаємозв'язок і вплив на рейтинг країн Європи. Визначено мету соціальної політики в довгостроковій перспективі. Внесено пропозиції щодо забезпечення стійкого зростання рівня і якості життя населення в контексті сталого розвитку держави.

Ключові слова: ВВП, мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, середня заробітна плата, рейтинг, якість життя, добробут, продуктивність праці.

АННОТАЦИЯ

Исследована динамика минимальной и средней заработной платы, прожиточного минимума и их взаимосвязь и влияние на рейтинг стран Европы. Определена цель социальной политики в долгосрочной перспективе. Внесены предложения относительно обеспечения стойкого роста уровня и качества жизни населения в контексте устойчивого развития государства.

Ключевые слова: ВВП, минимальная заработная плата, прожиточный минимум, средняя заработная плата, рейтинг, качество жизни, благосостояние, производительность труда.

ANNOTATION

Dynamics of the minimum and average salary, living wage both their interrelation and influence on a rating of the countries of Europe is investigated. The purpose of social policy in long-term perspective is defined. Offers for ensuring of permanent growth of level and quality of life of the population in a context of a sustainable progress of the state are made.

Key words: The Gross domestic product, the minimum wage, the living wage, the average salary, the rating, the quality of life, the welfare, the labor productivity.